

ÇOK KÜLTÜRLÜ TOPLUMLARDA İLETİŞİM: DİVRİĞİ ÖRNEĞİ

Zekiye TAMER GENCER^I

ÖZET

Günümüz Türkiye’ sinde, yaşanan çok kültürlü bir yapıdan ve bu yapının beraberinde getirdiği kültürel zenginlikten bahsetmek mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğundan bugüne devlet yapısının dışında meşrulaşmış bir sivil topluma da sahiptir. Sivil toplumun önemli bir kısmını da çok kültürlü yapının varlığı oluşturmaktadır. Küreselleşme, modernizm ve postmodernizm gibi gelişen yeni süreçlerin sonucu olarak bireyler toplumsallaşma süreçlerinde farklı yaşam tarzlarını benimsemektedirler. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’ de de, yaşayan Kürt, Ermeni, Rum, Süryani, Arap gibi toplulukların varlığı, çok kültürlü bir yapının varlığını beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, ülkemizin çeşitli coğrafyalarında var olan çok kültürlü yapılar arasında yaşanan iletişim süreci üzerine bir inceleme yapmaktır. Evrenin çok geniş olması sebebiyle, çok kültürlü zemine sahip olan bir bölge seçilerek, mevcut çok kültürlü yapı araştırılıp, yaşanan iletişim ortamı üzerine bir inceleme yapılmıştır. Saha çalışması, Hall’ in “Kültürel İletişim Ölçeği-Türkiye” (KİÖ-TUR) kullanılarak toplanan bilgilerin istatistiksel analizlerinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Kültür, Çok Kültürlülük, Kültürel yapı, İletişim ve Kültür, Kültürlerarası İletişim.

THE COMMUNICATION AT MULTICULTURAL SOCIETIES: SAMPLE OF DIVRIGI

ABSTRACT

In modern Turkey, it is quite possible to say that there is a multicultural structure and this turns out to be richness for us. Since the foundation of Turkish Republic, it has got a legitimate civil society as well as the state structure. A significant portion of the multi-cultural structure composes of the presence of civil society. The individuals adopt different lifestyles in their socialization process, as a result of the other processes like globalization, modernism and postmodernism. Like the other cases over the world, the existence of Kurdish, Armenian, Greek, Syriac, Arabic people supports the multicultural atmosphere in Turkey.

The basic purpose of this study is to make research about communication process of this multi-cultural structure in our country. An observation of this multicultural atmosphere has been done by selecting a local multicultural region and gathering data about it. The field study covers statistical analysis of the information which was collected with the help of Cultural Communication Scale Turkey (KIO-TUR).

Keywords: Communication, Culture, Multiculturalism, Cultural Structure, Communication and Culture, Intercultural Communication.

^I Öğr. Gör. Cumhuriyet Üniversitesi, Divriği Meslek Yüksek Okulu, Divriği, Sivas, e-posta: zekiye_tamer@hotmail.com

Giriş

Toplumlar, sürekli olarak bir dönüşüm ve değişim içerisinde olarak kültürel yapılarını koruyup geliştirmektedir. Bu yapı interaktif bir iletişim ortamını da beraberinde getirmektedir. Çeşitlilik anlayışını da kapsayan çok kültürlülük söylemleri, eşitlik, birlikte yaşamak ve iletişim kurmak gereklerini de içermektedir. İletişim, tüm boyutlarıyla insan yaşamının her alanını kuşatan bir olgudur. Kişilerarası iletişim, kaynağını, hedefini insanların oluşturduğu, karşı karşıya gelen iki insan arasında yüz yüze gerçekleşen ilişkidir. İletişim, katılanların bilgi ve sembol üreterek birbirlerine ilettikleri ve bu iletileri algılamaya, anlam vermeye, yorumlamaya ve benimsemeye çalıştıkları bir süreçtir (Özodaşık, 2009:9).

Farklı kültürlerden bireyler, algılama ve düşünme biçiminde olduğu gibi, “ben” ve “başkası” fikri ile farklı sosyal bağlamlarda bireyler arası ilişkileri değerlendirme açısından da farklılıklar gösterirler. Kişiler arası iletişim, yabancından başlayıp en yakın aile bireyleriyle olan ilişkilere kadar değişen derecelerdeki bireyler arası ilişkiye dayanmaktadır. Her kültür, üyelerini, bireyler arasındaki ilişkilerin derecesine göre belirli iletişim davranış kalıbını uygulamaya zorlar (Kartarı, 2006: 119). Bu davranış kalıpları toplumsaldır ve toplum kimliğine sahip bireyler tarafından benimsenmektedir.

Kimlik özdeşimleri ne kadar benzer ya da uyumlu ise toplum o kadar sağlıklı, zinde; ne kadar bölünmüş ve çatışmalı ise o kadar zayıf ve sorunlu gibi görünür. Bu nedenle çoğu toplumlar, çoğu devletler, gelenek ortaklığına, tarih bilincine dayalı kültürel kimlikler yaratmaya, kimlik tasarımıyla simgelerini korumaya çalışırlar. Toplum yaşamında ulusal ülkünün görevi, ortak kimlikle onun tarihi temellerini sakınmaktır. Bu yüzden devletler, resmi tarihler yazdırır ve okuturlar. Vatandaşlarından resmi tarihe inanmalarını, kendilerini o tarihle özdeşirmelerini beklemektedirler (Güvenç, 1995: 98). Tarih bilinci, kültürel yapının temelini oluşturan önemli bir öge olduğundan, çok kültürlü toplumların tarihi mirası bir arada yaşamalarında belirleyici bir role sahiptir.

Çok kültürlü toplumlar bir arada yaşarken çatışmalar ve bunalımlar yaşayabildikleri gibi etkin bir iletişim ortamı da oluşturabilmektedir.

Toplumsallaşma sürecini yaşayan herkes, bir arada ve beraber yaşamayı “ötekiler ve biz” olarak öğrenebilmeli, bu öğrendiklerini de yaşama geçirebilmelidir. Bu çalışmada, kültür, çok kültürlülük ve iletişim kavramları teorik olarak açıklanmış ve kültürlerarası iletişim üzerine uygulamalı bir çalışma yapılmıştır.

Son dönemlerde siyasi süreçlerde gerçekleşen; Kürt Açılımı, Alevi Açılımı gibi açılımlar bu çalışmaya ışık tutmuştur. Kürt ve Alevi bireyler ile olmayanlar arasında kurulan iletişimin mercek altına alınması çalışmanın kurgusudur.

Kültür Kavramı

Farklı kültürlerin karşılıklı etkileşimi sonucu bir kültürel sinerji doğmaktadır. Ortaya çıkan bu sinerji, farklı kültürel yapıların bir araya gelmesiyle oluşmuş organizasyonlarda problemlerin çözümünde etkin rol oynar. Ayrıca organizasyon içindeki kültürel çeşitlilikten hareketle, farklı kültürlerin hem pozitif hem de negatif yönlerini belirleyerek birleştirici bir rol oynar (Ehtiyor, 2003: 71).

Kültür kavramı, farklı alanlarda farklı anlamlar içerebilir. Sosyal miras ve gelenekler birliği olarak, kültür, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz maddi ve manevi öğelerin birliğidir. Eğitim olarak kültür, kuşaklara aktarılan davranış kalıplarının bütünüdür. Bireysel psikoloji olarak ise kültür, bireysel psikolojinin büyütülerek bilimsel ekrana yansıtılmış halidir. Düşünüş olarak, belli bir düşünceler sistemi ya da ürünüdür. Simge olarak kültür, maddi öge, davranış, düşünce, duyguların simgelere dayalı örgütlenmesidir (Güvenç, 1983: 100).

Kültür, insanın toplumsal yaşamının her alanındaki kendisi ve kendisine ait olanın ifadesidir; çünkü insanın kendi yaşamını, geçmişten gelen deneyimler ve birikimlerle ve kendinin yarattıklarıyla nasıl ürettiğini anlatır. İnsan kendini nasıl üretiyorsa, bu üretme yolu onun kültürüdür (Güngör, 1999: 19).

Kültür, bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin tümüdür. Bir toplumun yaşama biçimi, içinde yaşanılan toplumun bireye kazandırdıkları, bireysel ve toplumsal yaşama, düşünme ve davranış biçimi, doğada var olanlara karşı insanın oluşturdukları ve öğrenilen davranış kalıpları gibi çeşitli özellikler, kültür kavramı içerisindedir (Şişman, 2002: 35).

Bireylerin sahip oldukları sosyal ortamların her alanındaki, “kendi” görünüşleri ve kendisine ait olanın ifadesi olan kültür, insanın geçmişten o güne dek edindiği tecrübeleri, hayatını nasıl devam ettirdiğini, nelerden yararlandığını, nelere ilgi duyduğunu anlatır. Kültür, oluşum biçimine ve özelliklerine göre, yine her sosyal safhada farklı tanımlanacak şekilde; teknolojik kültür; yemek, dostluk, yaşam, eğlence, sanat, siyaset, köy, kent kültürü gibi gruplara ayrılabilir. Bu bağlamda kültür, belli bir topluluğun, belli zaman ve koşullarda üretim biçimindeki sosyal kişiliğidir. Kültür aynı zamanda, belli bir zamanda belli teknolojik yapıda “insanların yaşam biçimlerinin tümü” olarak da ele alınabilir (Erdoğan, 1999: 19).

Kültür çok fazla farklı ifadeleri besleyen geniş bir alanı kapsayan bir kavram olduğundan anlaşılması ve açıklanması kimi zaman zordur. Kültürle ilgili yapılan tanımlamalar incelendiğinde; antropoloji ve sosyoloji gibi toplumsallaşma süreçlerini inceleyen bilim dallarına çağrışımında bulunmaktadır. Kültür toplumların temelinde var olan ve insanlığın başlangıcına kadar uzanarak bilimsel bir hal, ana bir bilim dalıdır. Kültürel süreçler toplumda yaşayan bireylerin kendilerine ait bireysel özellikleri ve zaman içerisinde edindikleri bilgilerden, tecrübelerden yarattıkları bir bütündür.

Kültürün temelini oluşturan en önemli unsur, tarihsel olarak üretilmiş ve seçilmiş geleneksel fikirler ve buna bağlı değerleri bünyesinde barındırmasıdır. Kültürel sistemler, biryandan insanların yaptıkları eylemlerin sonuçlarıyla ilgilenirken, bir yandan da başka eylemlerin şartlandırılmış unsurlarıyla ilgilenebilir. Bir başka tanımda kültür; öğrenilen davranışlardan oluşan, belli bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ve iletilen davranışların sonuçlarıdır. Bu tanımda kültürün öğrenilen davranışlardan oluştuğu, belli bir toplumun üyesi olan bireyler tarafından paylaşıldığı ve tarih içinde bir nesilden diğerine aktarıldığı, kültürel sistemi oluşturan öğelerin değerler, bilgiler ve fikirler bütününden meydana geldiği vurgulanmaktadır (Elden ve Ulukök, 2007: 257).

Kültür belli başlı kalıpları ve davranışları, insan gruplarını birbirinden ayıran başarıların oluşturduğu unsurları ve insanlar tarafından yapılan düzenlemeleri içerir ve semboller yoluyla transfer edilir. Kültürün belli bir yönüne ağırlık verilerek yapılan tanımlar şunlardır ([www. maxihayat.com.tr](http://www.maxihayat.com.tr)):

- **Sosyal miras ve gelenekler birliği olarak:** Kültür, varlığımızın yapısını belirleyen, sosyal bir süreç sonunda öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi unsurların bir bütündür.
- **Hayat tarzı olarak:** Kültür bir toplumun bütün hayat biçimidir.
- **İdealler, değerler ve davranışlar olarak:** İnsanların yaşam şartlarına uyumlarının toplamı onların kültürünü oluşturur.
- **Eğitim anlamında kültür:** Toplumsal olarak öğrenilen ve aynı yoldan yeni nesillere aşılana davranış örüntüleri veya kalıplarıdır.
- **Bireysel psikoloji olarak:** Kültür, büyütülerek bilimsel alana aktarılmış bireysel psikolojidir.
- **Oluşum ve kökeni bakımından:** Kültür, sosyal etkileşimin bir sonucudur.
- **Düşünüş olarak:** Kültür, belli bir düşünceler sistemi veya bütünüdür.
- **Sembol olarak:** Kültür, maddi unsurların, davranışların ve duyguların, sembollere dayalı bir örgütlenmesidir.

Çok Kültürlülük

Gelişen ve değişen dünyada çeşitlilik ve farklılıklar artık bütünlüğü ve birlikteliği bozmaya yönelik tehdit edici unsurlar olarak değil aksine bir varlık ve zenginlik olarak nitelendirilmektedir. Hatta demokratik toplumların da beslenme kaynağı haline gelmiştir. Popülerleşen kültür ve bunu yaratan kitle iletişim araçları zihinlerde basit genellemeler ve açıklamalar oluşturarak bu farklılık ve çeşitliliği meşrulaştırmıştır. Meşrulaşan bu çeşitlilik ve farklılık arz eden kültürel öğelerin bir arada olduğu toplumlarda, iletişim kurmada yaşanan problemler kişilerarası iletişimde yaşanan sorunlardan birdir. Çünkü kültürel faktörler çeşitli olguların algılanma şekillerini kısıtlar ve biçimlendirir. Bu konuyu kavramak için kültür ve çok kültürlülük kavramlarını iyice özümsemekte fayda vardır.

Kültür kavramı, belli bir toplum anlayışı ile ilgili değerleri içermektedir. Her kültür kendi insan-toplum ve dünya anlayışına ve birbirinden farklı değerlere sahiptir. Örneğin; kırsal alanda yaşayanlar ile kentte yaşayanların veya batılı

toplumlarla doğu toplumlarının kültürel değerleri birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Kültür olgusu incelendikçe, kültürün insanın kendisiyle, yaşadığı toplum ve dünyasıyla ilgili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla insanın yarattığı değerleri ve değişimini/gelişimini, yani insanı anlamak kültürün temelidir. İnsanı, evrensel kültür, yerel kültür, ulusal kültür ve çok-kültürlülük bağlamında ele almak gerekmektedir.

Evrensel kültür, insan eliyle yaratılan tüm evrensel değerleri içermektedir. Bunların başlıcaları toplum bilim, fen bilimleri, sanat ve felsefedir. Ulusal kültür, bir ulusu diğer uluslardan farklı yapan örf, adet, davranış ve imgesel özellikleridir. Örneğin Çin kültürü, Hint kültürü, İran kültürü gibi. Yerel kültür, bir zaman diliminde aynı bölgede yaşayan belli insan grubuna ait değerlerdir. Örneğin; köy kültürü, doğu kültürü, işçi kültürü gibi. İşte tüm bu kültürlerin bir arada bulunmasına da çok kültürlülük denir. Çok kültürlülük, kültürel göreceliğe de sebep olmaktadır. Kültürel görecelik, her grubun yaşama tarzının bir kültür olduğu ve her birinin birer kültür olmak bakımından eşit olduğu anlayışına dayanmaktadır (İyi, 2003: 22). Çok kültürlülük aynı zamanda kültürel çatışmaya ve değişmeye de neden olmaktadır. Örneğin, kırsal kesimden kente göç eden insanların kent kültürü ve geldikleri kültür arasında yaşadıkları gerilim ve çatışmaya kültürel çatışma denir. Böylece kültürel görecelik içinde yaşayan insan grupları, kültürlerle eşit saygıyı geliştirmeli ve farklı kültürlerle hoşgörülü bir tavır oluşturmalıdır. Farklı kültürel kimliklere sahip olan bireyler ancak insan olma olanaklarını geliştirme ve insan olma değerini artırma fırsatı sağlayan eğitim ve toplum düzeninde evrensel kültür yaratabilmekte ve barış içinde yaşayabilmektedir.

Çok kültürlülük, 1960'lı yıllarda, İngilizce konuşulan ülkelerde, Avrupalı olmayan göçmenlerin kültürel ihtiyaçları bağlamında ortaya çıktı. Çok kültürlülüğün, kültürlerin çoğulculuğu veya çokluğu olarak söz edilebilir. Antropolog Franz Boas'a göre, kültür, 'toplum mensuplarının kendi dünyaları ve birbirleriyle baş etmek için kullandıkları nesilden nesile öğrenme yoluyla aktarılan paylaşılan inanç, değer, gelenek-görenek, davranış ve insan yapımı şeyler sistemini' tanımlamaktadır. Böylelikle çok kültürlülüğün, bir toplum içerisinde bir kültürler çeşitliliğinden söz edilmektedir. Kültürel çeşitliliğe odaklanan, liberal çok kültürlülük, etnik çeşitliliği övmekte ve hoşgörüyü öğretmektedir. Birbirleriyle

bağlantılı ve etkileşimli, daha önce var olmuş kültürlerin varlığını varsayarken, eleştirel çok kültürlülük, çok kültürlülüğü ‘azınlıklar’ kadar, ‘çoğunlukları’ ilgilendiren bir konu olarak addetmekte ve tüm toplumu oluşturan kurum ve uygulamalarla ilgilenmektedir. İktidar eşitsizlikleri ve ırkçılığı temel olarak görmekte, tanıma ve haklara vurgu yapmakta ve toplumun ‘çok kültürleşmesini’ savunmaktadır. Avrupa Birliği; kültürel çeşitlilik kavramı, barış ve demokrasi için, farklı ülke ve kültürlerin barışçıl ve uyumlu etkileşimi kavramı üzerine inşa edilmiştir. Muhtemelen Avrupa Birliği, barış, eşitlik, saygı ve tüm yurttaşların aktif ve demokratik katılımını ileri götüren çok kültürlü bir yapının en iyi örneğidir (Ferguson, 2008: 5).

Avrupa Birliği yalnızca, yaşamın kişisel ve sosyal alanlarında en iyi örneği oluşturmakla kalmamakta, tüzük, yönetmelik, antlaşma, müktesebatı ve tüm üye devletlerdeki yargılama yetkisi yoluyla, çok kültürlü değerleri de güçlendirmektedir. Maalesef, çok kültürlü bir topluma ulaşmak için, kural ve politikalar geliştirmek gerekmektedir. Toplum içinde, farklı kültür gruplarına belli başlı haklar ve statü veren çok kültürlü bir politika, farklı grupların hakim bir kültüre asimile olmak yerine, farklı kültürler olarak devam etmelerini güvence altına almaktadır. Çeşitliliğe gösterilen bu saygı, hak verilmesi veya çok kültürlü politikaların yaratılması olarak kendini ifade etmektedir. Çok kültürlülüğün ayırt edici özelliği, farklı kültürlerdeki çeşitliliğin iyi olarak algılanması ve o kültürlerin doğasında olan değerlerin yani bir kültüre ait olmanın, insan olmanın önemli bir parçası olarak anlaşılmasıdır (Ferguson, 2008: 6). İnsan olmanın önemli bir diğer parçası da toplumsallaşma sürecine katılmaktır.

Toplumsallaşma süreci, tüm bireylerin zorunlu olarak yaşadıkları bir süreçtir. Henüz çocukluk yıllarında en küçük toplumsal yapı olan ailede başlayan etkileşim, arkadaşlar, okul, referans çerçevesini oluşturan diğer birimler gibi her geçen gün kültürü de içine alarak genişlemektedir. Bireyin yaşamını devam ettirdiği süre içerisinde oluşturduğu tüm sosyal ilişkiler ve kültürel yapı, davranış kalıplarını doğrudan etkilemektedir. Birey yaşam süreci boyunca üzerinde yaşadığı coğrafyadaki kültürel yapıyı ve kalıpları öğrenmek ve benimsemek durumundadır.

Yeryüzünde bulunan coğrafi bölgeler arasında etkileşim içerisinde bulunup yer değiştirerek bir toplumdan başka bir topluma geçiş süreci yaşayan kültür, maddi veya manevi kültürel değerlerin, toplumsallaşmış bireyler arasında yaygınlaşması, dağılması ve kişiler tarafından öğrenilmesi esasına dayanmaktadır. Kültürler arasında ortak özellikleri olan ülkelerde kültürel yayılma daha kolay ve hızlı olmaktadır. Yayılma, iki farklı kültürden insanın evlenmesi, savaş, ticaret veya aynı Tv programının izlenmesi söz konusu olduğunda dolaysız, ürünler veya kalıplar A toplumundan C toplumuna, iki toplum arasında ilk elden iletişim olmaksızın, B toplumu aracılığıyla geçtiğinde dolaylı olmaktadır (Kottak, 2003: 43).

Çok kültürlü yapının temeli olan kültürleşme süreci için en az iki farklı kültür ve bu kültürlerin aynı zamanda sürekli bir ilişki içinde olması gerekmektedir. Bu anlamda kültürleşme, toplumun kendi içinde gerçekleşen kültürlenme sürecinin dış dünyaya, yabancı dil ve kültürlerle açılmasıdır (Güvenç, 2002: 87).

Kültürleşmeyi, bir toplumun diğer bir toplumdan öğrendikleri veya insanın başka toplumlardan edindiği öğeler ve farklı toplumların karşılıklı olarak birbirinden etkilenmesi biçiminde tanımlamak mümkündür (Bostancı,2003:118). Farklı toplumların karşılıklı olarak birbirinden etkilenmesi sürecinde bireyler arası etkileşim ve eğilimler önemli bir role sahiptir. Bireyler arası kurulan ilişkiler esnasında yaşanan farklı eğilimler kültürler arası iletişim sürecinde önemli bir yere sahiptir. Bu eğilimlere yabancı olan bireyler, diğer bireyin davranışlarını olduğundan farklı yorumlayacağı için etkin iletişim kuramamaktadır.

Hall, bireyler arası ilişkilere yönelim açısından kültürler arası farklılaşmayı, kültürlerin geniş ve dar bağımlı olma niteliklerine dayanarak yorumlamaktadır. Hall' e göre, geniş bağlamlı kültürlerde bireyler arası ilişkiler, duyguya dayanan ve ilişki kurulan bireyin kişiliğine yönelik ilişkiler olma eğilimi gösterir. Dar bağlamlı kültürlerde ise bireyler, aralarındaki ilişkinin işlevselliğini ön plana alır ve her ilişkiyi kendi koşullarında değerlendirirler. Dar bağlamlı kültürlerde bireylerarası bağlantılar kırılmalıdır ve eğer bireyler mevcut ilişkiden hoşnut değilse, kolayca bozulabilir. Ancak, Hall'e göre, yüksek bağlamlı kültürlerde bireyler arasındaki bağlar göreceli olarak çok güçlüdür ve bu nedenle, bireysel çıkarlar genellikle kişilerarası ilişkilerin sürmesi uğruna feda edilir (Kartarı, 2006: 124)

İletişimin Kültürel Boyutu

Son dönemlerde kültürün içeriği ve yapısı gelişen kitle iletişim araçlarıyla meydana çıkarılmaktadır. Modernleşen teknolojik yapılar, popüler kültürün var olan yerel dünyasına hakim olmuş, radikal ve köklü bir değişimi teşvik etmiş ve böylece kitle kültürü denilen yapı ortaya çıkmıştır. Kitle kültürü, belli bir toplumda iletişim süreçleri ve teknolojik araçlardan geçerek oluşmuştur. Bir toplumda teknolojik araçlara dayalı simgesel iletişim bir kez kurulunca önlenemez bir şekilde yaygınlaşmakta ve popüler kültürü bulunduğu yerden sürerek kendi egemenliğini artırmaktadır (Alemdar ve İrfan, 1994:122).

Çağdaşlaşan günümüzde, kitle iletişim araçları ile ilgili yaşanan teknolojik, sosyolojik ve ekonomik gelişmeler kitlesel kültürü geçmişe kıyasla daha yaygın ve popüler hale getirmiştir. İnsanların kitle iletişim araçları ile bilgi ve haber paylaşımına son derece kolay ulaşabilmeleri sayesinde toplumlar ve bireyler arasındaki farklı değerler ve yargılar ortadan kalkmıştır. Bu şekilde yaygınlaşan kitle kültürü, kültürü yitirmenin ya da dejenere edilmesinin bir sebebi olarak da görülmektedir. Ancak popüler kitle kültürünün globalden yerele taşınması sadece gelişen ve değişen kitle iletişim araçları sebebiyle değil bazı siyasal süreçlerin de getirdiği kaçınılmaz bir sonuç olarak yorumlanmaktadır. Kitle kültürünün yerleşmesinde toplumsal değişme ve gelişmeler de etkin bir rol oynamaktadır.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte artan tüketim toplumunun temelinde var olan dayatılan kültür; yani popüler kitle kültürü iletişim sayesinde yaygın ve geniş kitlelere ulaşabilmektedir. Kitle kültürü, iyi örgütlenmiş bir tüketim toplumunu göstermektedir. Bireysel ve toplumsal bilinç üzerinde gerekli etki gösterecek ve kitle kültürü ürünlerine talebi güvence altına alacak reklamları ve birbiri ile entegre olmuş yüksek düzeyde kitle iletişim araçları ağını içine almaktadır. Kitle kültürü insanı teknelci devlet kapitalizminin toplumsal-ekonomik ve siyasal kurumlarıyla kaynaştırmaya ilişkin burjuva anlayışların korunup sürdürülebilmesinin bir aracıdır (Çalışırlar, 1997: 273). Artık, toplumsallaşma süreci yaşayan bireyler, çocukluktan erişkinliğe ve ölene kadar yoğun bir mesaj bombardımanına maruz kalmakta ve popüler kültür anlayışının içerisinde yoğun bir tüketim süreci yaşamaktadır. Hem maddi anlamda tüketim hem de manevi anlamda bir çok değer

tüketimi söz konusudur. Değişen tüketim alışkanlıkları nedeniyle; din, kültür, dil gibi manevi alanlardaki değerlerin de yitirilmesi kaçınılmaz bir sonuçtur.

Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapısının dinamikleri incelendiğinde: batıya yönelen bir tüketim eğilimi olduğu ve bunu “dil” yoluyla sağlanmak istendiği rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Küreselleşme ve yerellik arasında tutturulmaya çalışan denge, Türk reklamlarındaki metinlerde sıklıkla görülmektedir. Örneğin, bazı Türk markalarının isimlerinin İngilizce olduğu gözlenir ve hatta bazı yabancı ülke markalarının reklamlarının görseller aynı kalmak suretiyle Türkçeye çevrildiğinde görülür. Yabancı dil kullanımının nedenleri; farklı olma, ilginç olma olarak öne çıkar. Sonuç olarak; bir dilde yazılan reklam metni, diğer bir dilde eşdeğer bir anlam ifade etmez. Bu nedenle de “dil” kullanılırken, her toplumun kendi kültürüyle çerçevelenmiş olduğu unutulmamalıdır (Topçuoğlu, 1996: 200).

İnsanbilimci Geertez, bir toplumun ilk (primordial) varlığını ya da kimliğini belirleyen, besleyen dil, din, topluluk duygusu (bilinci), ortak soy sop (kan) bağı, ortak tarih ve töre gibi farklı boyutlar üzerinde dururken, meslektaşları Anderson, milli varlık bilincinin oluşmasında, konuşma ve yazı dilinin (yani bireylerle kurumlar arası iletişimin) önemini vurgular. Çok kültürlü toplumsal birliklerin çoğunda, olması gereken unsurlardan ancak birkaçı bulunabilir. Başka deyişle, dünyada ideale yaklaşan bir örnek (homojen) toplumların sayısı çok azdır. Çok dinli ve çok dilli bir dünya imparatorluğunun torunlarından oluşan Türk Toplumunu soy sop (biyolojik) ve kültür özellikleri yönünden zengin çeşitlilikler sergilemektedir. Dini inançlar açısından resmen laik olan vatandaşların büyük çoğunluğu (%98-99 oranında) “İslam Kimliği” ni taşısa da; bir yandan laiklerin dinsizlikle itham edilmesi öte yandan sünni çoğunluğun alevi vatandaşları Müslüman saymayan tutumu, din birliği söyleminin sözde kaldığını, sanıldığı kadar işlevsel- geçerli olmadığını düşündürmektedir (Güvenç, 1995: 99)

Toplumsal barış ve birlik ancak çeşitlilik içinde sağlanacağına göre, demokrasi yalnız çağdaş bir yönetim tarzı değil, geleceğin de en sağlam güvencesi olmaktadır. Ancak demokratikleşme sürecinin başarıya ulaşması, toplum bilincinde, birlik ile bir örnekliğin birbirinden ayrılmasına bağlıdır (Güvenç, 1995: 101). Demokrasi ve etkin iletişim bir arada yönetilerek, sağlıklı bir toplum bilinci ve doğru çok kültürlü yapı

oluşturulması mümkündür. Bu yapının temelinde şüphesiz ki insan ve sahip olduğu kültürel değerler yer almaktadır.

Çok Kültürlü Toplumlarda İletişim: Divriği Örneği

Çalışmanın temel kurgusu olan çok kültürlü toplumlarda bir arada yönetilen iletişim sürecinde yaşanabilecek çatışmalar ve bunalımların yanı sıra, oluşturulabilecek etkin bir iletişim ortamından da bahsetmek mümkündür. İletişim sürecinin temel öğelerinden olan mesajları algılamak ve onlardan enformasyon üretmek iletişim etkinliğinin düzeyini belirleyeceğinden, bireylerin fiziksel yaşama alanları ve psikolojik çevreleri oldukça önemlidir.

Metodoloji

Örnekleme, bir araştırmanın konusunu oluşturan evrenin bütün özelliklerini yansıtan bir parçasının seçilmesi işlemini belirtmektedir. Örneklem, seçildiği bütünün küçük bir örneğidir. Örneklemin seçildiği grubun tümü ise evreni oluşturmaktadır. Örneklem seçilirken, örneklemin temsil yeteneği taşımaya ve yeterli büyüklükte olmasına dikkat etmek gerekmektedir. Örneklem seçilerek yapılan araştırmalar zaman ve maliyet yönünden ekonomik olduğu gibi, çoğu zaman da bütün evrenin incelenmesiyle elde edilen sonuçlar kadar geçerli, sağlıklı ve güvenilir olabilmektedir (Gökçe, 1988:77-78). Örnekleme yapılırken, öncelikle araştırmanın amaçları doğrultusunda sonuçların genellenmek istendiği evrenin sınırlandırılıp çalışma evreninin tanımlanması gerekmektedir.

Toplumsallaşma sürecini yaşayan herkes, bir arada ve beraber yaşamayı “ötekiler ve biz” olarak öğrenebilmeli, bu öğrendiklerini de yaşama geçirebilmelidir. Bu gerekçeden yola çıkılarak etnik yapısı itibariyle çok çeşitlilik arz eden bir yaşam alanı baz alınarak, kişiler arasındaki yüksek ve düşük bağlamlı iletişimi araştırmak adına bir ölçek uygulanmıştır. Belirlenen örneklem üzerinde yapılan anket verileri PASW Statistic adlı programa girilerek, değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek için T test, ortalamaların karşılaştırılması ve frekans analizi gibi istatistiksel testler yapılmıştır.

Bu çalışma için belirlenen evren, mevcut etnik ve kültürel yapısı nedeniyle Sivas’ın Divriği ilçesidir. Nüfusu 10 bin olan ilçeden seçilecek örnekleme cinsiyet

ayrımı yapılmayarak ve örneğe giren bireylerin %50 sinin alevi %50 sinin sünni olmasına özen gösterilerek toplam 150 kişi ile görüşülmüştür.

Divriği ve civarında, M.Ö. 2000'den itibaren çeşitli dönemlerde Hitit, Pers, Makedon, Roma, Sasani, Pavlikian, Bizans, Selçuklu ve Osmanlılar hakim olmuştur. Kente çeşitli dönemlerde verilen adlar kentteki kültür birikimini göstermektedir: 'el-Abrig' (Arapça), 'Tephric' (Tefrike, Bizans), 'Difrigi' (Selçuk), 'Divrik' veya 'Divriği' (Osmanlı). Kent Makedonya, Roma-Sasani, Bizans-Arap bölgeleri arasında bir sınır alanı konumunda bulunmuştur. Bölgenin Kafkasya, İran ve Arap yarımadası arasındaki konumu ortaçağ ve öncesinde güney, doğu ve kuzeyden gelen düşünce akımlarına açık olmasını doğurmuştur. Divriği, Cumhuriyet döneminde Sivas'a bağlı bir ilçe merkezi haline getirilmiştir. (<http://www.divrigi.bel.tr/divrigi.aspx>)

Şu an 10 bin kişinin yaşadığı ilçenin köylerinde ve ilçe merkezinde çok kültürlü bir yapı bulunmaktadır. Türk, Kürt, Alevi, Sünni gibi farklı mezhep ve ırklara ait bireylerin bir arada yaşadığı ilçede Kürtarage (yeni adı Çamlık), Türkarage (yeni adı Duruköy) gibi farklı kültürlerin olduğu köyler hala varlığını sürdürmektedir.

Yüksek ve Düşük Bağlamlı İletişim Ölçeği

Bireylerin birbirleriyle kurdukları iletişimde tercih ettikleri yöntemin kültürden kültüre farklılık gösterdiği bilinmektedir. İletişim biçimleri açısından farklı kültürleri karşılaştırmada en çok kullanılan yöntemlerden birisi Hall'ın Yüksek Bağlam-Düşük bağlam ayırımıdır. Bazı kültürlerde insanlar iletişimde açık ve net olmayı tercih ederler, mesajlarını alıcılara doğrudan gönderirler. Bu kültürlerde iletilmek istenen duygu ve düşünceler mesaja olduğu gibi yüklenir. Alıcının da sağlıklı bir iletişim için mesaj dışında başka faktörlere ihtiyacı bulunmaz. Hall (1977) bu kültürlerin bu eğilimlerini “düşük bağlamlı iletişim” sınıfında görmektedir. Genellikle bireyci Batı ülkeleri düşük bağlamlı iletişim kuran kültürler olarak gösterilmektedir. Bazı kültürlerde ise bireyler kapalı, imalı ve dolaylı bir iletişimi tercih ederler. Gerçekte söylenmek istenen ile söylenenler birbiri ile tam olarak örtüşmeyebilir. Alıcı sadece söylenenlerle yetinmez, ne söylenmek istendiğini de farklı bağlamlara bakarak (geçmiş tecrübeler, ses tonu, yüz ifadesi, imalar vb.) anlamak durumundadır. Bu kültürler de “yüksek bağlamlı iletişim” kategorisinde

değerlendirilmektedir. Bu kültürlere de toplulukçu yönü öne çıkan ülkeler (Çin, Hindistan, Japonya vb.) örnek olarak verilmektedir. Farklı kültürlerdeki bireylerin iletişim eğilimlerini incelemek için kültürel antropolog Edward Hall'ın geliştirdiği “yüksek bağlam-düşük bağlam” modeli kültürel çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada Hall'ın bu modeli çerçevesinde iletişim eğilimlerini ölçmeye yönelik Türkçe bir anket geliştirilmiştir. Ankete “Kültürel İletişim Ölçeği-Türkiye” (KİÖ-TUR) adı verilmiştir (Erdem: 2006).

Anket Hall'ın iletişimde yüksek bağlam-düşük bağlam ayırımına dayanmaktadır. Bu modeli konuyla ilgili çalışmalara dayandırarak (Cukier ve Middleton, 1996; Morden, 1999; Kim et al, 1998; Bures ve Alyshbaeva, 2001; Sargut, 2001) aşağıdaki şekil ile özetlemek mümkündür.

Bulgular

Toplam 150 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen anket çalışmasının demografik dağılımı incelenmiştir. 34 bayan, 116 erkek ile görüşülmüş, bunlardan 69'u evli ve 81'i bekar olduğunu ifade etmiştir. Ankete katılanların meslek, yaş ve gelir grupları eşit oranda dağılım göstermektedir. Ankete katılımların meslek dağılımları şöyledir; %18,7'si Öğrenci, %10,0'ı Ev hanımı, %6,7'si Öğretmen, %7,3'ü Çiftçi, %12,7'si Memur, %16,7'si İşçi ve %28,0'ı Esnaf dır. Yaş dağılımı 20 ve 41 yaş aralığındadır. Ankete katılanların yaklaşık %30'u 0-450 TL, %21'i 751-

1200 TL ve %17'si 1500 TL ve üzeri gelire sahiptir. Çoğunlukla yaşanan yerler ise %10,7 köy, %78,7 ilçe, %8,0 şehir ve %2,7 büyükşehirdir. Temel değişken olarak sorulan mezhep sorusuna ise %49 oranında “alevi” ve %51 oranında “sünni” yanıtı alınmıştır.

T Testi Ve Ortalamaların Karşılaştırılması

Yapılan anket çalışması ile kişilerin alevi ve sünni olma durumları ile ölçek ifadelerine katılım puanları toplanıp ortalaması alınarak, T testi uygulanmıştır. Anket değişkenlerinden biri (mezhep) kategorik ve diğeri (katılım puanları) sürekli değişkenler olduğu için bu test uygulanmıştır.

I. Dini mezhebe göre T Test:

H_0 = Yaşanan iletişim çatışmalarında çok kültürlü yapıdan kaynaklanan çeşitliliğin katkısı olumsuzdur.

H_1 = Yaşanan iletişim çatışmalarında çok kültürlü yapıdan kaynaklanan çeşitliliğin katkısı olumludur.

Tablo 1: Dini mezhebe göre Test tablosu

	t	Serbestlik derecesi	Test İstatistiği (Sig. (2-tailed))	Ortalamaların Farkı	95% Güven Aralığında	
					En alt değer	En üst değer
Mezhep durumu	36,786	149	,000	1,50667	1,4257	1,5876
Ölçek ortalaması	78,733	149	,008	5,14044	5,0114	5,2695

%95 güven aralığında yapılan T testine göre, test (sig.) değeri 0.05 den küçük olduğu için H_0 red ve H_1 kabul edilir. Yani yaşanan iletişim çatışmalarında çok kültürlü yapının olumsuz bir etkisi gözlenmemiştir. Çok kültürlü yapılarda kişiler arası iletişim kurma süreçlerinde dini imgeler önemli bir yer tutmaktadır. İletişim sürecine dahil olan bireylerin dini inanış ve görüşlerindeki farklılıklar bir çatışma ortamı yaratmamaktadır. Dini öğeler haricinde yaşanan siyasi ve politik söylemleri bu anlamda incelemekte fayda vardır.

II. Çoğunlukla yaşanan yere göre T Test:

H_0 = Anket uygulanan ortamda kişiler arası iletişim kurmada, insanların çoğunlukla yaşadığı yerler önemli bir etken değildir.

H_1 = Anket uygulanan ortamda kişiler arası iletişim kurmada, insanların çoğunlukla yaşadığı yerler önemli bir etkidir.

Tablo 2: Çoğunlukla yaşanan yere göre Test tablosu

	t	Serbestlik derecesi	Test İstatistiği (Sig. (2-tailed))	Ortalamaların Farkı	95% Güven Aralığında	
					En alt değer	En üst değer
Yaşanılan yer	45,732	149	,003	2,02667	1,9391	2,1142
Ölçek ortalaması	78,733	149	,002	5,14044	5,0114	5,2695

%95 güven aralığında yapılan T testine göre, test (sig.) değeri 0.05 den küçük olduğu için H_0 red ve H_1 kabul edilir. Yani, Anket uygulanan ortamda kişiler arası iletişim kurmada, insanların çoğunlukla yaşadığı yerler önemli bir etkidir. Yaşam alanları, gündelik yaşamı, anlamları, imgeleri, söylemleri, ilişkileri, iletişimi, doğal olarak insanlar arası paylaşımları biçimlendirmeye, değiştirmeye yönelik özellikleri içermektedir. Bu yüzden çok kültürlü toplumlar da sağlıklı ve çatışmasız bir ortam için, bireylerin çoğunlukla yaşadıkları sosyal alanlardan edindikleri bilgi ve tecrübelerin rolü büyüktür.

Tablo 3: KIÖ-TUR ölçeğindeki ifadelerle ilişkin değerlerin ortalamaları

	Önermeler	Örneklem	Ortalama		Önermeler	Örneklem	Ortalama
Yüksek Bağlam	Toplumumuzda iletişim kurarken karşıdakinin söylediğine değil, söylemek istediğine bakılmalıdır.	150	5,3667	Düşük Bağlam	Toplumumuzda iletişim kurarken her zaman açık konuşmak olumludur.	150	6,2867

Toplumumuzda insanlarımız direkt konuşmak yerine imalı anlatımı tercih ederler.	150	3,7667	İnsanlarımız verdikleri mesajlarda açık ve net ifadeler kullanırlar.	150	5,7800
Çevremizde insanların yüzüne başka, arkasından başka konuşulur.	150	3,6600	İnsanların arkasından konuşmak yerine, her şey yüzlerine karşı söylenir.	150	6,0933
İletişimde “kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” yöntemi kullanılır.	150	4,2733	Mesajı anlamak için insanların söyledikleri dışında başka faktörlere ihtiyaç yoktur.	150	5,5533
İnsanlar eleştirilerini direkt olarak söylemekten kaçınırlar.	150	5,4267	İyi bir iletişim için, toplumumuzdaki insanların vermek istedikleri mesajı satır aralarında aramaya gerek yoktur.	150	6,4600
Verilen mesajın yanında söylenme biçimi, söyleyenin hal ve hareketleri de önemlidir.	150	3,4867	İnsanlarımız her ortamda eleştirilerini açıkça ve direkt olarak ifade ederler.	150	5,9733
İnsanların yüzünüze söyledikleri ile içlerinde sakladıkları farklıdır.	150	3,4933	Bir kişi size “evet” demişse, ondan yeterli cevabı almışsınızdır.	150	5,9867
Astlar yöneticilerini açıkça eleştirmekten çekinirler.	150	5,5000			

Bu ölçek iletişim eğilimlerini yüksek bağlam - düşük bağlam ayırımı ile incelemektedir. Genellikle kapalı mesajların verildiği, insanların yüzlerine söylenenlerle arkasından söylenenlerin farklı olduğu, açık konuşmanın sevilmediği, üstleri eleştirmenin çalışanlara farklı yaptırımlar uygulanması ile sonuçlandığı ortamlarda yüksek bağlamlı iletişim yüksek bulunacaktır. Bunun tersine, herkesin şeffaf olduğu, hiyerarşik ilişkilerin çok öne çıkmadığı, açık eleştirilerin eleştiri

sahiplerine bir zararının dokunmadığı ortamlarda da düşük bağlamlı iletişim yüksek bulunacaktır (Erdem; 2006). Yapılan saha çalışmasında, anket uygulanan ortamda öne çıkan iletişim tarzını incelemek için, ölçeğin her iki boyutundan elde edilen ortalama puanların istatistiksel olarak anlamlı fark gösterip göstermediğine bakılmıştır.

Anket yapılırken kullanılan katılım skalasında olumsuz cevaplar 1 den başlayıp, olumlular 7 ye doğru gittiği için ortalamaların yüksek olması iletişim performansının da yüksek olması anlamına gelmektedir. Kullanılan ölçek yardımı ile sorular sorulmuş ve bu sorulara verilen cevaplar ayrı ayrı toplanarak ordinal ölçeğe çevrilmiştir. Böylece sayısal analizlerin yapılması sağlanmış ve ölçek ortalamaları karşılaştırılarak en iyi ve en kötü sonuçlara varılması sağlanmıştır.

Yüksek ve düşük bağlamlı iletişim ölçeğinde, 15 adet soruya verilen cevapların ortalamaları alınmıştır. 7’li skala ile katılım durumları sorulduğundan en düşük ortalamanın 3,5 olması beklenmiştir. Yüksek bağlam boyutundaki ifadelerin ortalama puanları 3.49 ile 5.36 arasında değişmektedir. Düşük bağlam boyutundaki ortalamalar ise 5.5 ile 6.46 aralığındadır. O halde ortalamalar karşılaştırıldığında düşük bağlamlı iletişim yüksek bulunmuş ve anket uygulanan ortamda şeffaflığa dayalı net bir iletişim ortamı olduğu sonucuna varılmıştır.

Ortalamalar karşılaştırıldığında düşük bağlamlı iletişim anlamında yüksek oranda ortalamalar elde edildiğinden, araştırmanın yapıldığı çok kültürlü ortamda, kişiler arası iletişim kurmada çatışmaların yaşanmadığı söylenebilir.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bugüne devlet yapısının dışında meşrulaşmış bir sivil topluma da sahiptir. Sivil toplumun önemli bir kısmını da çok kültürlü yapının varlığı oluşturmaktadır. Küreselleşme, modernizm ve Postmodernizm gibi gelişen yeni süreçlerin sonucu olarak bireyler toplumsallaşma süreçlerinde farklı yaşam tarzlarını benimsemektedirler. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de, yaşayan Kürt, Ermeni, Rum, Süryani, Arap gibi toplulukların varlığı, çok kültürlü bir yapının varlığını beraberinde getirmektedir.

Kültürden kültüre farklılık arz eden kişiler arası iletişim sürecinde kullanılan iletişim biçimlerini farklı kültürler olarak karşılaştırmada kullanılan Hall' in yüksek bağlam-düşük bağlam ölçeği kullanılarak uygulamalı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada farklı kültürleri barındıran yaşam alanlarında kurulan iletişim etkinliği hakkında bir inceleme yapılması amaçlanmış ve sayısal bir sonuca varılmıştır. Kişiler arası iletişim süreci çoğunlukla kendiliğinden ve toplumsal kültürel yapıdan edinilen değerlerle şekillenen bir süreçtir. İletişim halinde bulunan bireyler, birbirlerinden sürekli geri bildirim almaktadırlar. Bu geri bildirim olumlu ve çatışmasız olması, bireyler arasındaki ilişkinin düzeyine ve içeriğine bağlıdır. Toplumsal ilişkilerde hayati önem arz eden iletişim, içerisinde farklı görüşler ve bakış açıları da barındırmaktadır. Böyle bir durumda sağlıklı iletişimin kurulabilmesi için, farklı bakış açılarına karşı hoşgörülü olmanın ve anlamaya çalışmanın gerekli olduğu söylenebilir.

Toplumun var olduğu andan itibaren zaman içinde biriktirdiği sosyal süreçler ve yaşadığı tecrübelerin oluşturduğu bir varlık olan kültür, içerisinde dil, din, ırk, edebiyat, sanat, gelenek- görenek gibi bir çok toplumsal değeri barındırmaktadır. Her kültür, içinde bulunan parça ya da alt kültürlerden oluşmasıyla yaşanan çok kültürlü ortamlarda da aynı toplumsal değerleri var etmek etkin iletişim kurmanın gerekliliklerindedir.

Çok kültürlü toplumlarda iletişim kurma performansı üzerine yapılan bu çalışma sonucunda yapılan anket uygulaması ile görülmüştür ki, yaşama alanı ve kişisel değerlerin benzeşiyor olması önemlidir. Çalışmada “alevi” ve “sünni” olma durumları çok kültürlü yapının bir göstergesi olarak alınmış ve bu bağlamda bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Divriği örneği üzerinden yapılan araştırma sonucundaki istatistiksel analizler, bölgede iletişim çatışmalarının yaşanmadığını göstermektedir.

Oluşan kişilerarası iletişim çatışmalarının sebebi olarak, toplum içerisinde yaşayan insanların kişisel ve demografik özellikleri, bölgesel durum ve kültürel farklılıklardan daha başka konular olan siyasi ve ekonomik dengeleri araştırmakta ve üzerinde düşünmekte fayda vardır. Toplumu oluşturan bireylerin psikolojik, sosyal ve ekonomik düzeyleri iletişim kurma kabiliyetlerini önemli ölçüde etkilemektedir.

Geçmişten günümüze bu topraklarda farklı kültürden topluluklar bir arada yaşamayı başarmış, ancak ekonomik yapının değişimi ve kişisel bir takım karakteristik özelliklerin sonucu olarak, kişilerarası iletişim çatışmalarının ortaya çıktığı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

Cukier, W. and Middleton, C. (1996). “Cultural Diversity and Group Decision Support Systems”, **The Human Side of Information Technology Management** (Ed. E. J. Szewczak ve M. Khosrowpour), PA: Idea Group Publishing, Harrisburg, s.294-316.

ÇALIŞLAR, Aziz (1983). Günümüzde Sanatsal Kültür ve Estetik (1.Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.

EHTİYOR, Rüya (2003). “Kültürel Sinerji: Uluslararası İşletmelere Yönelik Kavramsal Bir İrdeleme”, Akdeniz Üniv. İİBF Dergisi, 3 (5), 71. Antalya, s.71.

ELDEN, Müge; ULUKÖK, Özkan; YEYGEL, Sinem (2005). Şimdi Reklamlar (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

ERDEM, Ramazan. (2006). “İletişim Eğilimlerinin Yüksek-Düşük Bağlam Ayırımı ile Ölçülmesi: Türkçe Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Fırat Üniversitesi, Elazığ, s.12.

ERDOĞAN, İrfan (1997). “İşletmelerde Davranış”, İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi, İstanbul.

FERGESON, Larry. (2008). Çok Kültürlülüğe Giriş, Future Worlds Center, Editör: Yiannis Laouris, Nicoisa, Cyprus.

GÜNGÖR, Nazife (1999). Popüler Kültür ve İktidar (2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.

GÜVENÇ, Bozkurt (1994). İnsan ve Kültür (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.

GÜVENÇ Bozkurt (1995). Kültür ve Eğitim (1. Baskı). Ankara, Gündoğan Yayınevi.

- GÖKÇE, B.(1988). Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Ankara: Savaş Yayınları.
- İYİ, Sevgi (2003). “Çağdaş Açılımlarıyla Kültür Kavramı ve İoanna Kuçuradi, Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi Sayı 1, İstanbul, Maltepe Üniversitesi Yayınları,s.22.
- KARTARI, Asker (2006). Farklılarla Yaşamak Kültürlerarası İletişim, Ankara: Ürün Yayınları.
- KORKMAZ, Alemdar ve ERDOĞAN, İrfan (1994). Popüler Kültür ve İletişim (1 Baskı). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- KOTTAK, Conrad Philip (2001). Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış (2. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınları.
- ÖZODAŞIK, Mustafa (2009). Kişilerarası İletişim Sürecinde Algı, İkna ve Empatik İlişkiler (1. Baskı), Konya: Tablet Yayınları.
- ŞİŞMAN, Mehmet (2002). Örgütler ve Kültürler (3. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- TOPÇUOĞLU, Nur (1996). Basında Reklam ve Tüketim Olgusu (2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.
- <http://www.maxihayat.net/maxiforum/tarih/87441-kultur-ve-kulturel-degisim-kultur-nedir-kulturel-degisim-hakkinda.html>, 10.11.2010; 19:38
- <http://www.divrigi.bel.tr/divrigi.aspx>, 25.11.2010; 10:51